

CIÈNCIA

ANY IV REVISTA CATALANA MARÇ
NÚM. 29 DE DE 1929
CIÈNCIA I TECNOLOGIA

UNA EXCURSIO BOTANICA A YEBEL QUELTI (MARROC)

EL Yebel Quelti és la muntanya de major altitud de tota la Yebala. Situada en l'aspra kabila de Beni Hassan la domina en la seva major part, i hom l'albira des de molt lluny per la banda nord, tot al llarg de la riba mediterrània, des de l'estret de Gibraltar i cap a orient fins que les serres de Gomara, més altes encara, ens en priven la vista. Figura, temps ha, en totes les cartes del Marroc, amb tot i no haver estat mai, fins fa poc, explorada ni tan solament visitada per cap cristià.

Per a mi, que enguany estudiava la flora de Gomara i Yebala, situat a Xauen, on tenia el centre de treball, fou una constant preocupació la possibilitat de poder herboritzar al cim de Yebel Quelti. La cosa tenia les seves dificultats per mor de l'allunyament en què es troba de totes les posicions militars que l'envolten, allunyament que si no és excessiu per a un simple excursionista que volgués acontentar-se amb arribar al cim i tornar-se'n totseguit, no deixa resoldre el problema a un botànic a qui cal herboritzar poc o molt, si ha d'anar i venir en un sol dia. Ben estudiat el cas, no hi hagué altre remei que determinar-se a passar una nit a la muntanya.

Escollit com a punt de partida el Sok-El-Arbaa de Beni Hassan, on hi ha una forta posició militar espanyola, a l'Oficina de Policia indígena ens donaren resolt el problema. Segons consell del kaid de la kabila faríem nit a Tamalot, al peu del Quelti, i a l'endemà pujaríem a la muntanya i podríem retornar al Sok. Per al Jalifa de Tamalot ell ens donaria una eficaç recomanació i seríem atesos en tot.

El dia mateix de la nostra arribada al Sok-El-Arbaa, des de Xauen, el 17 de juny, partirem vers les onze del matí cap a la muntanya. El Sok-El-Arbaa està en una alta collada, a uns 700 metres d'altitud, a mig camí, aproximadament, entre Tetuan i Xauen, vora la carretera que enllaça ambdues ciutats. De dalt estant del Sok, hom admira a llevant la llarga cinglera calissa de Beni Hassan, murallam imposant que tanca l'horitzó per complet.

Per la vall que separa la llarga collada del Sok i els penyasegats calissos, corre cap al nord el Uad Nahla, i d'allí parteixen, perquè el Sok està en una divisòria hidrogràfica secundària, les primeres aigües que, cap a migjorn, formen el Uad Minzal, afluent del Lau. Per això, en sortir del Sok, baixarem al fons de la vall, passarem el Nahla, i començarem després la llarga pujada. De primer hom troba arenisques, argiles i pissarres; passat el riu, als costers de la dreta, comencen tot seguit les calisses compactes, amb llur flora característica. Presideix, díriem, les associacions vegetals d'aquest pis inferior calís, la tuia articulada (*Callitris articulata*), acompanyada de les espècies calcícoles més termòfiles: *Olea europaea* var., *Oleaster* (ullastre), *Chamaerops humilis* (margalló), *Quercus coccifera* (garric), *Ampelodesma mauritanicum* (carcera), *Urginea Scilla* (seba marínera), *Cistus monspeliensis* (estepa negra), *Euphorbia Characias*, *Origanum compactum*, etc.

Costers amunt arribarem al poblet d'Aunizar, al peu de les cingleres. Allí, a la vora, hi ha abundosíssimes fonts i pels encontorns d'Aunizar tot són hortes i regadius. Grans nogueres ombregen les miserables casetes, i ací i allà hom veu alguns grups d'àlbers de fulles bellugadisses, verdes i blanques.

No tenim esma de renunciar a l'honor d'ésser obsequiats amb un te, i a menjar una mica: migdia és passat estona ha, i la sobretaula es perllonga excessivament, mentre els dos mehaznies i el guia i l'amo de la casa parlen i fumen el seu kif.

Arribada l'hora de partir, que tot arriba en aquest món, emprenem la pujada novament pel peu de les cingleres, en direcció nord. Aviat les bromes, que tot el dia s'arrossequen pels cims, baixen empeses pel llevant i ens volta la boira, que va fent-se més densa i més persistent tot pujant. Ja no veiem la vall asolellada als nostres peus, ni la collada pelada del Sok, ni més cap a ponent la serralada dels Yebel Alam i Bu-Haschen que separen Yebala de les planes d'Alkassar i Larraix... Hom es desorienta per complet. A deu passes de nosaltres no veiem res. I la boira, cada vegada més espessa i més freda, ens fa aixecar el coll de la jaqueta i cordar-la del tot, i ens entela les ulleres a cada pas. No sabem on som. La pujada conti-

Fig. 1.—Els boixos de Hajeién (Beni Assan), de 15 metres d'alçària, en convivència amb les alzines (*Buxus balearica*)

nua encara, i vet ací que tot d'una un arbust d'un verd lluent, el boix, ens diu que entrem en un altre pis de la muntanya. Poc després passem un coll, Tizi-Seluitan, i seguim planejant. La boira ens remulla amb pluja menuda i el camí esdevé fangós; les herbes i les mates, xopes d'aigua, diuen prop l'estona llarga que dura el mulladís. Els moros que ens acompanyen van ben abrigats amb la bruna xilaba i la caputxa al cap; nosaltres, amb roba prima, estem calats per la mullena. Segueix ara una baixada forta. Els cavalls rellisquen en l'argila i cal descavalcar, i emprendre a peu la davallada. Després, altra vegada planejant, la boira sempre densa, arribem a un petit vilatge muntanyenc de miserables casetes amb teulats de rames i palla: Hajeien.

Des d'abans d'arribar al Coll de Tizi Seluitan fins a Hajeien hem anat trobant boixos gairebé sempre. A Hajeien són arborescents. Si els altres, aterrats des de qui sap quan, són mates poc altes, com solem veure a Catalunya, aquests, respectats per a fer ombra, tenen quinze metres o més d'alçària, i pugen gairebé tant com les alzines, amb les quals conviuen. El boix de Beni Hassan, cal dir-ho, no és pas el d'Europa, el que tenim a Catalunya, sinó el mallorquí, el *Buxus balearica*, de major talla i de fulles més grans. PITARD l'havia indicat ja prop de Tetuan, on viu encara, probablement, amb tot i no haver-lo citat cap més botànic. A Beni Hassan és abundantíssim.

De Hajeien, després d'haver reposat una mica, partirem enllà, cap a llevant, sempre entre roques i penyals calissos, planejant o davallant, fins a arribar a Tamalot. La boira perdurava encara en fer-se fosc. Si a estones semblava que volia aclarir-se, tot seguit les bromes baixaven i ens embolcallaven altra vegada. Estic content, però, d'haver vist aquestes valls en temps axí. Això, pel que sembla, és molt freqüent a la llarga serralada de Gomara i de Yebala, almenys en temps de primavera; probablement, també a la tardor i a l'hivern. Tant si són de llevant com de ponent, els vents que hi arriben porten gran humitat de les dues mars que envolten l'extrem NW de l'Àfrica. La humitat es condensa en boires en tocar part d'amunt de l'alta serralada. I les boires i les pluges freqüents de la major part de l'any mantenen en la vall de Tamalot, i en altres de semblant orientació, cap al nord, aquella verdor i la densitat sorprenent del bosc de fulla ampla, de tal manera que no semblen pas mauritàniques.

El Jalifa de Tamalot AHMED AHNIN, no cal dir-ho, ens atengué amb la major sollicitud. Ens allotjà en una de les seves cases, de sostre baix i portal esquifit, com totes; ens encatifà el sòl a l'usança mora; ens serví te, i ous fregits, gallina, llet, mantega, i les típiques coques... El que no pogué oferir-nos, perquè sembla com si els bons fills de Mahoma ho tin-

guessin privat, fou el sortir de bon matí i el cuitar en tota cosa. Sempre, per contra, hem hagut de sofrir pacientment els implacables tes i les cerimònies inacabables.

En sent demà, el 18 de juny, no partirem de Tamalot cap al Quelti abans de les deu del matí. Val a dir que el temps tampoc era propici per a matinejar. El levant no havia parat en tota la nit. Plovia a estones, i es feu de dia amb les boires a la vall. Els arbustos i arbres s'espolsaven l'aigua al més lleu oreig, i les herbes eren totes xopes. El dia no ens oferia més que molt primes possibilitats de poder fer res de bo. I així partirem de Tamalot vall amunt. Quin país més gemat! El riu corre fressós entre grans penyes i roques calisses. A la seva vora les nogueres, els freixes, els verns... Les cases de Tamalot cobertes de palla, molles com són, tenen un to fosc, i escampades pel coster a penes si retallen llurs contorns en la boira. Passat el riu, comencem la pujada al Quelti. Tamalot és arredossat als seus peus, a la falda ponentina i a 950 metres d'altitud. Hom veu, com en les nostres muntanyes, les tendres falgueres i plantes d'ombra diverses, d'ample i prim fullam; i aquella mena de boix mascle (*Ruscus Hypophyllum*) que els moros em diuen que anomenen *haizeran* (amb la *h* aspirada) d'on deriva el nostre *galzeran*, també amant de la frescor i poc amic del sol. Així com anem pujant, la boira es fa menys densa. Ara ja ens veiem els uns als altres tota la collada que som: el kaid ha volgut que l'ascensió prenguéssim un to de solemnitat, i, a més del guia nostre i dels dos mehaznies que ens acompanyen des del Sok-El-Arbaa, i del propi kaid, que també puja, venen el santó de Tamalot, HAMED-BEN-MOHAMED-AHNIN, i vuit moros més, cadascun portador de qualque fòtil nostre o d'algun estri seu per a fer el te al bell cim de la muntanya. La boira s'aclareix més encara, i, esvaïda del tot més amunt, vet ací el teló enlaire d'un teatre grandios, i veiem per primera vegada com és el lloc on som: les carenes de Beni Hassan que corren cap al nord des del Lau amunt per a enllaçar amb les de Beni Hosmar, les tenim, afroses, a ponent, ara esclatants de sol; damunt nostre l'alzinar, enfilant-se muntanya amunt, ombrívol, la vesteix fins allà on ens és possible veure-la; a baix, la vall de Tamalot, emboirada, s'allunya cap al nord; i per tot el rocam, o vestit de boscuries o llis, vertical, com muralla gegantina, apta per a criar les més rares espècies fissurícoles. Que aquestes nuvolades i boires baixes són allí freqüents, m'ho confirma la rondalla que dalt de tot de Yebel Tissuka, a Xauen, i en un dia semblant, em contaren dos indígenes. Els de Beni Hassan, em digueren, havent pujat amb els remats als cims de la serra en una nit de boires, en sortir el sol veieren estendre's a llurs peus, com mar sense límits, una immensitat de blanquíssima llana. I avariciosos de posseir-

la, a una senyal del més atrevit, es precipitaren tots des dels cims avall i moriren esclafats en aquells penyalars.

A mi em semblava que era a Montserrat, en un d'aquests dies de boira tan freqüents allí. Si no per les formes orogràfiques, almenys per la característica general de la vegetació, pel seu to, com si diguéssim. Alzines i boixos... voleu res més montserratí? A les barrancades el teix (*Taxus baccata*), la moixera (*Sorbus Aria*), el grèbol (*Ilex Aquifolium*), el marfull (*Viburnum Tinus*)... no són tots a Montserrat? I una espècie vulgar en la major part d'Europa, l'hèlèbor (*Helleborus foetidus*), que descobreixo allí nova per a l'Àfrica, no és també montserratina? Tot pujant, però, cap a 1.500 m, hom veu freqüentment la *Chamaepeuce rifea*, la *Ononis aragonensis*, var. *Reuteri*, raça bètico-mauritànica, de fulla menuda, d'una espècie predominantment pirenenca; *Cytisus hosmariensis*, l'elegantíssim arbust de Yebala; els amples botons florals del *Senecio hosmariensis*, una altra rara espècie de Beni Hosmar i Beni Hassan; a les penyes la *Hemicrambe* de WEBB, gènere de crucíferes monotípic, l'única espècie del qual, la raríssima *Hemicrambe fruticulosa*, tenia fins ara com a localitat única les muntanyes de Tetuan; al penyasegat, també, la superba *Centaurea Clementei*, de BOISSIER, que creix ensems a tots dos costats de l'estret de Gibraltar, a les muntanyes de la Serrania de Ronda a una banda i a les de Yebala de l'altra... Vet ací unes quantes plantes que ens tornen a la realitat geogràfica: que lluny de Montserrat!

Els pendents del Quelti esdevenen cada vegada més secs. L'alzinar perd ufanor, per bé que és tan dens, que el santó, al davant de la colla, ha d'anar fent pas amb la destal. Corriol amunt, el cel és més blau, les penyes més blanques, tot més sec... Hom comença a enyorar l'aigua que hem deixat allà baix. Les porrasses (*Asphodelus cerasiferus*) tenen ja els fruits com cireres. Les peonies (*Paeonia coriacea*) mostren els fol·licles avençats. Per cí per llà, entre les alzines, es mesclen els eurons (*Acer granatense*), un arç blanc (*Crataegus laciniata*), el lligabosc arborescent (*Lonicera arborea*)... I a 1.700 metres, al peu d'un penyal, voltada de verdor, trobem la xamosa font dita Ain D'Aconiar.

En aquesta font es queda l'intrèpid recollector del Museu de Barcelona, N'Enric GROS, que ja no pot més. Són 64 anys els que porta a sobre, i ha pujat com un valent, a peu com tots, fins a la font. Si quedava rerasagat no era que el dalit li manqués. Els anys hi són, i les cames no volien obeir i córrer lleugeres com l'esperit. "Vaig néixer massa aviat"... anava repetint. En GROS no tornarà a terres de moros. Amb dos anys ha pagat sobrerament el seu tribut. Aquesta ascensió al Quelti, terminada a l'endemà amb una tombarella que el cavall li féu fer, clou definitivament les se-

Fig. 2

El cim del Yeh-el-Quelti, a 1960 metres, amb alguns escassos cedres (*Cedrus atlantica*), on aquest arbre ateny el límit NW de la seva àrea

ves més ardides excursions. Als qui anys a venir herbonitzin en aquesta Mauritània els *Iberis Grosmiquelii*, *Teucrium Grosii*, *Calycotome Grosii*, *Helianthemum Grosii*, *Origanum Grosii*, que PAU i jo li hem dedicat, els demanaran un bon record per a aquest català i amic de les plantes que, havent començat la seva carrera de recollector a cinquanta tres anys, arribà a ésser, Carles PAU ho digué, el millor d'Europa.

Pel damunt de la font D'Aconiar, l'alzinar acaba aviat. A poc més de 1.700 metres hi ha un bosquet gairebé pur d'eurons (*Acer granatense*). Després el bosc és substituït per rebolledes més o menys esclarissades, segons l'altitud i l'exposició.

El casquet superior del Quelti està despullat quasi absolutament d'arbres. Les neus i les ventades no els hi deixen créixer en bones condicions. Sovint els veurieu refugiats a les fòies, petites conques closes, obertes en la calissa, els *torcales* de les serres andaluses. Allí, cap a 1.850 i 1.900 metres, hom troba els *Taxus buccata* (teix), *Acer granatense* (euró), *Lonicera arborea*, *Crataegus laciniata*... i el *Cedrus atlantica*! El cedre, que forma les més extenses bosquíries a l'Atlas rifeny, i es mostra preferentment silicícola, en aquests cims calissos del Quelti alcança l'extrem NW de la seva àrea, a menys de 20 qm., en línia recta, de la mediterrània i a uns vuitanta d'Europa.

Apart uns quants cedres de cim més alt, a 1.960 metres del meu aneroide, i d'alguna *Lonicera arborea*, i *Acer granatense*, la part superior del Quelti no té sinó algunes mates i herbes. Els rebolls d'alzina, *Bupleurum spinosum*, *Alyssum spinosum*, *Juniperus Oxycedrus*, *Ononis aragonensis* var. *Reuteri*, *Berberis hispànica*, *Santolina pectinata* var. *leptocephala*... com a espècies llenyoses; *Asphodelus cerasiferus*, *Chamaepeuce rifea*, *Helianthemum appeninum* var. *baeticum*, *Leucanthemum Mairei*, *Armeria alliacea* var. *yebalica*... entre les herbàcies o sufruticoses. En els sots o fòies, mig a l'ombra d'algun cedre, hom troba *Arabis alpina* var. *commutata*, *Vicia atlantica* var. *mesatlantica*, *Saponaria glutinosa*, *Paeonia coriacea*, *Cerastium gibraltarium* var. *Boissieri*, *Geranium malviiflorum*, *Viola Munbyana*, *Linaria verticillata* var. *Jolyi*... i la notabilíssima *Ononis Thomsonii*, de les altes muntanyes de l'Atlas, que he vist també a Yebel Tisuka, sobre Xauen.

Fet el te al capdamunt del Quelti, i després de reposar una estona a l'ombra d'un petit grup de cedres, emprenguérem la davallada a Tamalot, on entràrem quan ja fosquejava. A l'endemà, 19 de juny, retornàrem al Sok-El-Arbaa, amb molt més sol i més calor que a l'anada. Considero que per a recórrer el Quelti amb profit cal fer-ho, almenys, com nosaltres, un

dia sencer dedicat a herboritzar i dos, o bé dos mitjos dies, per als viatges d'anar i venir.

Les plantes més interessants herboritzades al Quelti seran repartides en el meu "Iter maroccanum", de 1928. Les collides en exemplars escassos, si cal, veuran la llum en altres publicacions més especialitzades. En aquesta nota he volgut donar una lleugera idea de la vegetació i de la flora d'aquesta cèlebre muntanya que mai cap botànic no havia pogut visitar.

P. FONT I QUER